

AZ MSZMP ÉS A LENGYELORSZÁGI VÁLSÁG, 1980–1981

Tischler János

Az MSZMP és a lengyelországi válság, 1980-1981

SOLIDARNOSĆ

Varsóban 1981. december 13-án, éjjel 1 órakor rendkívüli ülést tartott a Lengyel Államtanács, hogy törvényesen szentesítse a „W órát”, vagyis elfogadja a lengyelországi hadiállapot (amelyet Magyarországon eufémisztikusan szükségállapotnak fordítottak) bevezetését, amely egyébként de facto már órák óta érvényben volt az egész ország területén.

A hadiállapot bevezetésével Jaruzelski tábornok egy 16 hónapja tartó válságnak kívánt ily módon véget vetni, amely alapjaiban rendítette meg nemcsak Lengyelországot, hanem - mint később kiderült - a Szovjetunió vezette szocialista táborát is. Az 1980 augusztusában kirobbant s futótűzként terjedő sztrájkok - ezek kiváltó oka a vészesen romló gazdasági helyzet, a bürokratikus hatalom önkénye, az áremelések miatti tiltakozás illetve bérmelés követelése volt - nyomán a hatalom meghátrált s beleegyezett szabad szakszervezetek megalakításába. Így jött létre a „Szolidaritás” (teljes nevén: „Szolidaritás” Független Öngazgató Szakszervezetek), amely nem ágazati, hanem regionális alapon szerveződött, s amelyhez csatlakoztak a demokratikus ellenzéki csoportok, tömegesen a párttagok, valamint élvezte a lengyel katolikus Egyház, s a nemrégiben megválasztott lengyel pápa, II. János Pál támogatását is. A „Szolidaritás” élére a gdanski hajógyár karizmatikus munkásvezérét, Lech Walesát választották. A társadalom túlnyomó része úgy vélte, benne öltött testet a munkások vagyis annak az egyetlen társadalmi csoportnak az összessége, amely 1956 (Poznan) és 1970 (Tengermellék) valamint 1976 (Radom) után megint megrengette az országot, és ezúttal meghátrálásra kényszerítette a kommunista hatalmat.

Az elkövetkező egy évben a hatalom által folyamatosan kiprovokált konfliktusok sorozata következett, de a döntő összecsapást egyik fél sem vállalta. A Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetése számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a „Szolidaritás” nem engedi beolvasztani magát a fennálló rendbe. A szakszervezet óvakodott attól, hogy ürügyet szolgáltatson a szovjet beavatkozásra, és eredeti célja nem a rendszer felszámolása, hanem annak gyökeres átformálása volt (politikai és gazdasági téren egyaránt), csak hogy lépten-nyomon beleütköztek a szűkre szabott korlátokba, minden konfliktus után egyre inkább radikalizálódtak, s egyre nyíltabban hangoztatták, hogy a LEMP nem rendelkezik legitimációs alappal. Emellett a „Szolidaritás” a hatalom provokációjára adott válaszként minden egyes alkalommal megmutatta, hogy sztrájkfelhívásainak hatalmas tömegek tesznek eleget, amelyeket kézben is tud tartani.

1981 szeptemberében zajlott le az akkor már 9,5 millió tagot - ez az állami szektor dolgozóinak közel 60 százalékát, a teljes felnőtt társadalomnak pedig több mint 30 százalékát jelentette - számláló „Szolidaritás” szakszervezet I. kongresszusa a „Zapad '81” hadgyakorlat árnyékában, amely a NATO értékelése szerint a szovjet hadsereg legnagyobb hadgyakorlata volt 1945 óta. Ezen a kongresszuson fogadták el a kelet-európai munkásokhoz címzett üzenetet, amelyben azokat támogatták, akik „rászánták magukat arra, hogy harcoljanak a szabad szakszervezeti mozgalomért” abban a reményben, hogy „képviselőink nemsokára találkozhatnak, hogy kicseréljék szakszervezeti tapasztalataikat”. Ezt a nyilatkozatot mind a lengyel pártvezetés, mind a többi kommunista ország vezetése hisztérikus dühkitöréssel támadta. Moszkvában egyenesen „szocialista- és szovjetellenes orgiának” nyilvánították a kongresszust, s közzétették

a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának nyilatkozatát, melyben leszögezték, hogy „határozott és radikális lépéseket” várnak a lengyel vezetéstől. Jóllehet a hadiállapot bevezetésével kapcsolatos első tervezetek már egy évvel korábban elkészültek, majd fél évvel később hozzáláttak pontos kidolgozásához is, a tényleges megvalósítás 1981 októberétől indult el, amikor is az Edward Giereket 1980 szeptemberében a pártvezetői tisztségben felváltó Stanislaw Kania helyét szinte egyöntetű szavazás nyomán Wojciech Jaruzelski vette át (egyben 1968 óta honvédelmi miniszter, s 1981 februárjától miniszterelnök). A funkciók halmozása ez esetben azt jelentette, hogy a döntéshozatal rendkívül leegyszerűsödött.

I.

Leonyid Brezsnyev már 1980 nyarától folyamatosan nyomást gyakorolt a „lengyel elvtársakra”, hogy „menjenek át ellentámadásba”, és állandó harckészültségben voltak a Szovjetunió nyugati katonai körzetei, valamint a Lengyelországban és az NDK-ban állomásozó szovjet csapatok. Emellett a szovjet sajtóban - majd a példa nyomán a Varsói Szerződés más államainak tömegtájékoztatóiban is - teljesen megszokottá váltak a „Szolidaritás” elleni agresszív támadások, illetve a lengyel pártvezetés bírálata, annak határozatlansága miatt. A nyomásgyakorlásból kivették részüket Lengyelország más szomszédai is, amelyek szintén rendkívül élesen reagáltak a lengyel eseményekre. Erich Hoenecker és Gustav Husák a mielőbbi „testvéri” fegyveres beavatkozást szorgalmazta, ezt azonban a Kreml engedélye nélkül nem tehették meg.

Hozzájuk képest valamelyest más volt Kádár János magatartása. Természetesen ő is azt kívánta, hogy vessenek véget annak, ami Lengyelországban zajlik, ugyanakkor 1956-os tapasztalataiból kiindulva azt hangsúlyozta a lengyel testvérpárt vezetői előtt, akiket rendkívül érdekelt Kádár véleménye, hogy mindezt maga a lengyel vezetés oldja meg, a lehető legkisebb áldozattal - amennyire lehetséges vérontás nélkül -, s csak a minimálisan szükséges „adminisztratív” eszközök bevetésével. Az 1970-es éveket követő viszonylagos fellendülés után Magyarországon is éppen a '80-as évtized elején kezdtek mutatkozni a gazdasági válság egyre szaporodó jelei. Előbb stagnált, majd lassan süllyedésnek indult az életszínvonal, miközben folyamatosan érkeztek a hírek a lengyelországi sztrájkokról. A magyar társadalom egy részében az a vélemény alakult ki, hogy a két esemény között ok-okozati összefüggés van, ezt az érzést pedig saját jól felfogott érdekében a Kádár-féle pártvezetés - amely a lengyel válság magyar belpolitikai hatásait tekintve és szintén 1956-ból okulva erősen tartott a lengyel helyzet magyarországi kisugárzásától, a „lengyel ragály” áttejedésétől - mintaszerűen megszervezett, hazug és visszataszító propagandájával mindinkább felerősítette és meglehetősen sikeresen hangoztatta. Önmagának ugyanakkor a legfelső magyar pártfórum, főként Kádár, minduntalan azt bizonygatta - nem is minden alap nélkül -, hogy saját irányvezetésük 1956-57 óta helyes és hatékony, a magyar társadalom egészében véve követi az MSZMP politikáját, elfogadja és magáénak tartja azt. (Egyébként a lengyel pártvezetés odahaza megkísérelte kijátszani a „magyar kártyát” saját nemzetével szemben: Lengyelországban 1981 októberében bemutatták az „Így történt” című dokumentumfilmet az „1956-os magyarországi ellenforradalomról”, hogy a „magyar forgatókönyv” felelevenítésével is megrettentsek - mint kiderült, sikertelenül - a lengyeleket.)

A lengyel belpolitikai helyzetet súlyosbította a gazdaság állapota, amely még KGST-mércével is

drámai volt. Csökkent a termelés, megszakadtak a vállalatok kapcsolatai, együttműködés helyett mindennaposá vált a gyárak között az „áruért-áru” típusú csere. Súlyos problémát jelentett, hogy nagyon sokat romlott az ellátás, egyre nehezebb volt beváltani az újból bevezetett jegyeket (1981 áprilisától jegyre adták a vajat, a lisztet, a rizst, a kását, júniustól a tejport, a búzadarát és a gyermekruhákhoz használatos mosóport). Egyes országrészekben hiány volt alkohorból és cigarettából, s maga a pártvezetés szándékosan is idézett elő hiányokat, igyekeztén az ellátási nehézségeket a „Szolidaritásra” hárítani. (Ugyanakkor hatalmas készleteket halmoztak fel a bevezetendő hadiállapokra gondolva.) Csökkent a termelés, nem annyira a sztrájkok, mint inkább az irányítási rendszer széthullása és az ellátási nehézségek miatt, amelyek elsősorban az alkatrész- vagy nyersanyagimporttól függő vállalatokat sújtották. Nőtt az inflációs nyomás, 1981 tavaszán már mintegy 300 milliárd zlotyra becsülték az árufedezet nélküli pénzt. Bizonyos magántranzakciókat - lakás- vagy autóvásárlást - dollárban kezdték intézni (abban is számoltak). Nőtt a külföldi adósság, csökkent az export.

1981 őszén - immár minden meggyőződés nélkül -, a lengyel vezetés ismét megpróbálkozott azzal, hogy beillesse a „Szolidaritást” az általuk ellenőrzött intézmények rendszerébe. Szüntelenül folytak a kormány és a „Szolidaritás” tárgyalásai, a legnagyobb nehézségek árán jutottak csak kompromisszumra - kizárólag másod- és harmadrendű kérdésekben. Országszerte helyi sztrájkok törtek ki. Vagy elhúzódtak vagy úgy értek véget, hogy egyik fél sem lehetett elégedett. A hatalomnak láthatóan érdekében állt, hogy az egyre kezelhetetlenebbé váló anarchia érzetét keltse. A Politikai Bizottság december 1-jei ülésén leszögezték, hogy „a helyzet drámai” és „azonnali” készültséget rendeltek el: „huszonnégy órás szolgálat, állandó összeköttetés, megerősített őrzőjáratok”, „az állami intézmények és pártszervek épületeinek védelme”. A LEMP vezetése tudta jól, hogy a párt mint mozgósító erő gyakorlatilag nem létezik, legalábbis elvesztette az önálló cselekvés lehetőségét. Pár nappal később még azt is fontolóra vették, nem kellene-e feloszlatni és „kommunista pártot alapítani” helyette. (1980 és 1984 között 3,1 millióról 2,1 millióra csökkent a LEMP tagjainak száma!) A PB szóban forgó ülésén azt is leszögezték, hogy „betelt a pohár”. A „Szolidaritás” is elmondhatta volna ugyanezt - minden fontos követelését elutasították.

Végül a PB december 5-i ülésén döntöttek a hadiállapot bevezetéséről. Jaruzelski az ülésen azt fejtegette, hogy „iszonyúan lejárhatja magát a párt - 36 éve hatalmon van, és most rendőri erővel (sic!) kell megvédeni. De nincs más választásunk”. A „W óra” kijelölését szó nélkül átengedték a tábornok-elsőtábornok-miniszterelnököknek. Nem említette senki a „testvéri szövetségeseket”, akik teljes készültségben voltak, és készek lettek volna segíteni, ha az első csapás nem jár sikerrel. A legújabb szovjet dokumentumok tükrében sem lehet eldönteni, hogy Moszkva valóban elszánta volna-e magát a beavatkozásra, ha ezt Jaruzelski tábornok nem teszi meg. Úgy tűnik, hogy a külső segítség bármiféle nyílt formáját a lengyel vezetés csak végső eshetőségként vette figyelembe, ha kiderülne, hogy a hadsereg, a rendfenntartó erők és a LEMP-apparátus képtelen lenne úrrá lenni a helyzeten. Minden jel arra mutat, hogy Jaruzelski tábornok a maga hatalmát igyekezett elsősorban menteni, ugyanis ha tovább halogatta volna a hadiállapot bevezetését, a LEMP legfelső vezetésében akadt volna olyan személy, aki szívesen a helyébe lépett volna, még olyan áron is, hogy behívja a szovjet hadsereget. Bár a Kreml valóban régóta sürgette a „megoldást”, igazából nem vágyott katonai beavatkozásra, tisztában volt azzal, milyen árat fizetne ezért a lépésért politikailag és anyagilag egyaránt, nem is szólva arról, hogy akkor már mélyen belegabalyodott az afganisztáni kalandba.

A hadiállapot bevezetése teljesen váratlanul és felkészületlenül érte a „Szolidaritást” s általában véve a lengyel társadalmat, éppen ezért a megvalósítás nagyon hatékonyan folyt. Ennek ellenére sztrájkok és utcai megmozdulások az ország szinte minden pontján előfordultak, ezeket azonban - éppen az összeköttetés hiánya, az elszigeteltség miatt - rendkívüli kegyetlenséggel mindenütt viszonylag hamar elfojtották, sztrájkhullámra nem került sor. Különösen erős ellenállást fejtettek ki Sziléziában, a bányák mélyén sztrájkoló munkások tiltakozását volt a legnehezebb megtörni. Ott, a „Wujek” bányában nyitott tüzet a karhatalom, ami kilenc bányász életét oltotta ki. Sokszor használtak fegyvert, ha rohamoztak vagy feloszlatták a tömegeket az utcán (többek között Gdanskban, a Katowice Kohóban /Huta Katowice/, Wrocławban), ez legalább öt halálos áldozatot követelt. Az viszont felmérhetetlen, hogy a hadiállapot miatt közvetve hányan haltak meg, például a betegek közül, akikhez a mentők nem tudtak kimenni. Számukat több százra teszik.

Össességében több mint ötezer személyt internáltak illetve ítélték el (utolsó nagyobb csoportjuk az 1986-os amnesztiával szabadult), köztük Lech Walesát, akit 11 hónapig teljes egészében elzárva tartottak a külvilágtól. Az 1981. december 22-i PB-ülésein Jaruzelski már megkönnyebbülve jelenthette ki, hogy „megnyertük az első csatát”. Sőt, megnyerték a hadjáratot is, hiszen az elkövetkező néhány hónap alatt teljesen urai lettek a helyzetnek, olyannyira, hogy 1983 januárjában felfüggesztették, majd júliusban eltörölték a hadiállapotot. A háborút azonban mégsem nyerték meg. A hadiállapot ismét csak azt bizonyította, hogy a kommunista rendszer nem reformálható, agresszív (sőt, kegyetlen, elég csak Jerzy Popieluszko atya 1984 októberi brutális meggyilkolására utalni), és képtelen elviselni, hogy elveszítse az ellenőrzést a társadalom - és az állam - fölött. A rendszer válságát 1981-ben csak elnapolni sikerült, és 1989-ben már semmi sem mentette meg az összeomlástól.

A jelen válogatás öt dokumentumot tartalmaz, amely keresztmetszetében igyekszik bemutatni, milyen magatartást tanúsított az MSZMP felső vezetése és Kádár János, a párt első embere az 1980-81-es lengyelországi válsággal szemben. A szovjet befolyási övezetben fekvő országok vezetői tisztában voltak azzal, hogy hatalmuk valós társadalmi támogatottság híján - ez alól Románia valamelyest kivétel volt - a Szovjetuniótól függött. Természetes tehát, hogy a rendszer egészét érintő külső és belső kihívásokra - csatlós mivoltuktól függetlenül, már csak saját hatalmuk fenntartása érdekében is -, valahogyan reagálniuk kellett; ezt a magyar reakciót tükrözik vissza az ehelyütt közölt dokumentumok.

1. számú dokumentum
2. számú dokumentum
3. számú dokumentum
4. számú dokumentum
5. számú dokumentum

ArchivNet, XX. századi történeti források – online, II. évfolyam, 1. szám

<http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/kadarrendszer/mszmp>